

ВІД АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДО СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Через поняття відкритого суспільства розглянуто проблему створення системи сучасної відкритої освіти; виявлено зміст пріоритетів змін інтерпретацій і сучасного розуміння відкритої освіти, її суспільне значення. Підкреслено актуальність подальших досліджень проблеми відкритості в освіті. Розглянуто приклади практик створення відкритих освітніх систем.

Ключові слова: відкрите суспільство, відкрита освіта, практики відкритої освіти, освітній простір, мережеві спільноти.

Через понятие открытого общества рассмотрена проблема создания системы современного открытого образования; выявлено содержание приоритетов изменений интерпретаций и современного понимания открытого образования, его общественное значение. Подчеркнута актуальность дальнейших исследований проблемы открытости в образовании. Рассмотрены примеры практик создания открытых образовательных систем.

Ключевые слова: открытое общество, открытое образование, практики открытого образования, образовательное пространство, сетевые сообщества.

Through the concept of an open society the problem of creating a system of modern education are considered and the content priority changes interpretations and modern understanding of open education, its social significance are identified. The urgency of further research of openness in education is underlined. Examples of practices of creating open educational systems are given in the article.

Key words: open society, open education, open educational practices, educational space, network community.

Постановка проблеми. Освіта в суспільстві, в якому ми народились і навчалися, завжди відповідала за формування загальнокультурних і професійних знань, умінь, навичок, визначала такі інтегральні антропологічні характеристики, як мотивація, система цінностей, життєві стратегії. Сьогодні освіта перестає забезпечувати соціальну та культурну спадкоємність між поколіннями, оскільки форми трансльованого культурного змісту поступаються своєю привабливістю формам масової культури для покоління, що дорослішає. Зовнішнім проявом цієї кризи є розрив між змістом і результатами масової освіти, з одного боку, та вимогами до освіченої людини професійних співтовариств, економічних і суспільних інститутів – з іншого. Тим самим в сучасній ситуації розрив між діяльністю системи освіти і суспільними очікуваннями від її

результату фіксується вже не як розрив між вимогами та їх реалізацією, а як розрив між напрямом діяльності та її очікуваним результатом. Іншими словами - сформувався розрив між масовими соціальними практиками відкритого громадянського суспільства і соціальним досвідом, що здобувається людиною в освітній системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники тлумачать відкриту освіту як у широкому, так і у більш вузькому значенні - як форму демократизації суспільних відносин, складову «відкритого суспільства» (К. Поппер, Дж. Дьюї, К. Ясперс, Е. Фромм); як сферу реалізації потреб інформаційного суспільства в контексті реалізації принципу інформаційної відкритості та «навчання впродовж життя» (Д. Белл, Е. Тоффлер, М. Кастельс): як специфічну форму освітніх послуг, пов'язану з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (куди входять дистанційні форми навчання, медіаосвіта, мережеві форми освітньої комунікації).

Серед українських авторів, що досліджували феномен відкритої освіти слід виділити Ю.М. Богачкова, В.Ю. Бикова, В.М. Кухаренко, Н.Г. Сиротенко, О.В. Рибалко, Т.М. Десятова, Р.В. Клопова, О.І. Огієнко, А.Ю. Пилипчук та інших. Водночас і досі залишаються малодослідженими питання сутнісних та змістовних компонентів відкритої освіти, недостатньо вивченими є соціокультурні передумови виникнення та розвитку відкритої освіти.

Мета статті - через мінливість інтерпретацій поняття відкритої освіти розкрити основні тенденції сучасного освітнього процесу та розглянути практики відкритої освіти як трансформації освітніх систем сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Суспільство другої половини ХХ ст. більшість науковців характеризують як постіндустріальне. Більш глибокі дослідження постіндустріального суспільства з різних позицій дозволили характеризувати його як суспільство науково-технічних революцій, суспільство високих технологій, як відкрите суспільство масових комунікацій, масового споживання, інформаційне суспільство і т.п.

Наукові розробки Д. Белла, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, М. Маклюєна, М. Кательса, К. Поппера, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями та ін. відображають концепцію постіндустріального суспільства. Ці автори подають аналіз еволюції знань західної цивілізації.

Спочатку розглянемо соціальне життя, яке А. Бергсон представляє в «якості непевного ідеалу», що знаходить своє найбільш повне втілення в бджолиному рої або мурашнику, з одного боку, і в людських суспільствах - з іншого. Суспільство і у людей, і у тварин є організацією; воно зазвичай характеризується підпорядкуванням одних елементів іншим. Таким чином воно забезпечує реалізацію в житті сукупності правил або законів. Але в бджолиному рої або мурашнику кожна особина прикута до свого заняття своєю суттю, а організація є відносно незмінною, тоді як громадянська спільнота у

людини - це мінлива форма, відкрита для всякого роду поступального руху [1, с. 26, 27]. Відповідно до цього, через визначення двох типів моралі – статичної і динамічної, а також з позиції прогресу людського суспільства А. Бергсон ввів у науковий обіг поняття «відкритого» і «закритого» суспільств. Статична мораль (система звичок, стійких стереотипів соціальної інстинктоподібної поведінки, яка авторитарно підтримується задля збереження соціальної дисципліни та ієрархічно субординованого порядку) зумовлює існування «закритих суспільств», в яких «індивід діє як частина цілого, елемент механізму». Динамічна мораль (особистісне втілення принципів людської свободи, творчості, любові і т.п.) зумовлює існування «відкритого суспільства», в якому індивіди «не задовольняються груповими цінностями, бачать в людині все людство. Цілісне людство і є відкрите суспільство» [10, с. 500].

К. Поппер зазначав, що у «відкритому суспільстві індивіди змушені ухвалювати особисті рішення» [8, с. 196], таким чином у «відкритому суспільстві громадяни активно і свідомо залучені до соціальної активності і не перекладають відповідальність за своє життя на державу, вождя чи іншого популярного харизматичного політичного лідера.

Концепція К. Поппера надзвичайно актуальна тому, що може надати відповідь на запитання, яке стоїть перед відкритим суспільством – як можливо організувати маси в ефективно діючі демократичні співтовариства без зайвого обмеження свободи особи та утисків її волі в лабіринтах бюрократичних структур? Зважаючи на вищевказане, концепція відкритого суспільства К. Поппера може бути успішно використана в умовах сьогодення, у т.ч. в Україні, де процес демократичного суспільного розвитку гальмується через дію низки суб'єктивних і об'єктивних чинників. Враховуючи, що освіта є галуззю економіки країни, вона теж набирає форми відкритості відповідно до суспільства, в якому існує. Спільноти, які зараз створюються і існують в мережі Інтернет, все більше набувають відкритості. Мережеві спільноти містять все більше «вільних» членів суспільства, які можуть вільно висловлювати свої думки і через критичне мислення набувати спільного масового інтелекту.

Д. Дьюї висунув ідеал освіти як освіти, що проявляється через прогрес (неперервну реконструкцію) досвіду людини, що і є головною метою, сутністю, результатом та змістом самої освіти. Школа – мініатюрна спільнота, яка реалізує у своєму устрої образ бажаного суспільства; активно взаємодіє з іншими суб'єктами спільного досвіду; прагне стати соціальним центром; прагне впливати на місцеву спільноту. Дж. Дьюї вважав, що освіта пов'язана з практиками, які існують у повсякденному житті; вона направлена на розвиток здатності дитини ефективно брати участь у соціальному житті; реалізується за допомогою соціальних умов, які стимулюють здібності дитини та спонукають діяти в якості члена

соціального цілого. Дитина як суб'єкт навчання – центр, навколо якого обертаються засоби навчання [4, с. 38].

Сучасна освітня парадигма спрямована на різнобічний особистісний розвиток людини (з урахуванням її індивідуальних здібностей, нахилів і можливостей, загальноосвітніх і професійних освітніх намірів тощо), на формування її готовності до соціалізації в суспільстві. Ще М. Шелер звертав увагу на постійну готовність людини сприймати будь-яку нову інформацію про предмет своєї зацікавленості («готовність до здивування»). Філософська антропологія М. Шелера охоплює широке коло питань - від сутності й сутнісної структури людини до напрямів і закономірностей її біологічного, психічного, духовно-культурного та соціального розвитку.

Е. Фромм, досліджуючи людину та її пошук свободи з точки зору психоаналітики, говорив про «синдром відчуження», про необхідність «оздоровлення» суспільства. В порівнянні з більшістю інших суспільств наше сучасне суспільство домоглося того, що його відрізняє: більше матеріальних благ, відносної свободи від гноблення, відносної мобільності, а також досить унікальних можливостей для поширення мистецтва, музики та ідей. Отже, суспільство, в якому ми живемо, краще, ніж суспільство ХІХ ст., ніж суспільства попередніх періодів історії людства, ніж будь-яке створене людиною суспільство. Але це не означає, що це найкраще суспільство. «Як би не відрізнялися наші цивілізовані суспільства від того суспільства, до якого ми безпосередньо були призначені природою, вони подібні йому в своїй основі. У дійсності вони також є закритими суспільствами», - наголошує А. Бергсон [1, с. 28, 29]. Людина все більше стає частиною великого механізму, соціального механізму, керованого бюрократією... Дуже часто людина несвідомо ненавидить свою роботу, оскільки відчуває себе в її пастці ... в'язнем, тому що відчуває, що витрачає більшу частину своєї енергії на те, що не має саме по собі ніякого сенсу. Існує творча насолода - це задоволення створення чогось. Сьогодні вкрай важко знайти кваліфікованих працівників, які здатні відчувати задоволення від своєї праці. Ні гроші, ні влада, ні чуттєві насолоди не можуть дати людині розуміння сенсу життя; у відриві від цілого світу вона залишиться нещасною. Тільки творчість наповнює життя людини особливим змістом і дозволяє їй радіти життю, не чіпляючись за його цінності [13]. Сьогодні основний спосіб відносин між людьми такий самий, як між речами на ринку. Ми хочемо обміняти власну особистість, або, як іноді кажуть, наш «особистісний багаж» на щось більш значуще для нас. Це стосується тих людей, які мають справу з цифрами, з папером, з людьми. Маніпулюючи людьми, знаками та словами, вони повинні не тільки продавати свої послуги, але, вступаючи в угоду, повинні більш-менш уміло продавати і

свою особистість. Людина, яка вважає себе річчю, відчуває свою неспроможність, якщо їй не вдається продати себе [11]. Таким чином, суспільство, за Е. Фроммом, є не стільки інстанцією придушення особистості, скільки інстанцією її творення. Освіта на рівні держави стає головним чинником творення людської особистості. А з іншого боку, на нашу думку, вона, будучи замовленою державою, відображає інтереси власних структур, а значить, ще залишається закритою системою.

Консервативність освітньої системи, застарілість її структури, що є особливо відчутною у збереженні тенденцій відставання системи освіти від суспільних потреб, які динамічно змінюються, визначають кризу у сфері освіти як елемента всієї відтворювальної моделі людини і соціуму. Наприклад, зараз постала проблема формування особистості працівника й громадянина нового суспільства, але при застарілій концепції соціального розвитку, що формує структуру, методи й технології існуючої системи освіти, це зробити неможливо. Отже, треба змінити концепцію соціального розвитку, сутністю якої стане людиноцентризм, тобто забезпечення людині умов для саморозвитку, самоорганізації й самореалізації в праці, творчості та в інших формах діяльності, яку людина сама для себе обирає [12].

Відкрита освіта покликана реалізувати права людини на якісну освіту й вільне отримання знань на сучасному етапі розвитку суспільства. На основі цієї парадигми формується система сучасних цілей освіти, які передбачають відповідний розвиток педагогічних систем (передусім осучаснення змісту освіти, впровадження нових педагогічних технологій, що мають застосовуватися у відкритому навчально-виховному процесі), а також розвиток технологій управління відкритою освітою на всіх її організаційних рівнях [2]. Зокрема, П.П. Круть розглядає феномен відкритої освіти у різних контекстах, пов'язуючи атрибутивні характеристики відкритості з ідеєю і феноменом свободи [6].

Сьогодні з бурхливим розвитком інформаційних технологій та швидким освоєнням новітнього у сфері освіти, реформуванням і трансформацією освітніх систем відбулися зміни, які вплинули на поширення поняття відкритої освіти та її інтерпретацій. Значні зміни в освітній сфері відбулися на тлі винайдення нових і вдосконалення існуючих технологій машинної обробки інформації і телекомунікацій; рух відкритої освіти став можливим завдяки цьому аспекту сьогодишнього технічного прогресу і багато в чому ним визначається. На переконання Тору Іїйосі і Віджая Кумара, «історія освіти - це історія відкриття освіти». Йдеться про відкриття усіх сторін та елементів освітнього процесу, зняття «завіси незнання» не тільки з того, чого навчає конкретний викладач, а й відкриття для викладачів знання (у реальному часі) про те, як і чому навчають

колеги у сусідній аудиторії і на іншому континенті, для батьків - чим відрізняються навчальні програми і методи викладання у різних навчальних закладах, для суспільства - якою є об'єктивна якість освіти у різних освітніх установах, для роботодавців - що саме і як робив та чого справді навчився випускник навчального закладу - кандидат на певну вакансію – протягом років навчання [3, с. 8].

«Поняття «відкрита освіта» охоплює різні види освітньої діяльності, в яких знання, ідеї і значущі складові методики та організації освітнього процесу вільно поширюються і використовуються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій». Президент України В. Янукович у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради у 2012 році зауважив, що «відкрита освіта, незважаючи на тісний зв'язок з інформаційно-комунікаційними технологіями, не обмежується самою лише інформатизацією освіти» [9, с. 169].

Неможливо поняття відкритої освіти ототожнювати з дистанційною освітою або називати її «альтернативною освітою», яка за допомогою комп'ютерних і комунікаційних засобів дає можливість досягати небачених навчальних результатів [3, с. 9-10]. Не можна відкриту освіту зводити виключно до відкритого доступу до навчальних і освітніх матеріалів. Відкрита освіта має комплексний характер. «Визначальні риси відкритої освіти групуються навколо понять наочності, соціальної взаємодії, спільного творення цілей і моделей та безперешкодного доступу до ресурсів» [3, с. 20, с. 30].

Відкрита освіта сьогодні пропонує творчий підхід, пов'язаний із живим спілкуванням на всіх етапах навчання. Нові мережеві технології дають можливість людям зі спільними інтересами знаходити одне одного, обмінюватися думками і працювати разом. Взаємне навчання, взаємна освіта згуртовані на ідеї розуміння чогось через спілкування і через взаємодію, спрямовану на вирішення певних питань – не лише чому навчатися, а і як навчатися.

Наближеність до життя сьогодні є найважливішою умовою існування відкритості в освіті. Тому в перебудові освітньої сфери необхідно враховувати спілкування як здатність не тільки навчальну, а й виховну, бо один мовець, поділившись власними думками й почуттями, впливає на позицію і ставлення іншого. Важливим аспектом взаємного навчання є те, щоб не тільки «навчатися чомусь», а й «навчатися бути» повноцінним і повноправним учасником у чомусь. Для спілкування необхідно сформулювати думки із власного досвіду. Процес формулювання виходить за межі внутрішнього світу суб'єкта. У ньому враховано, з якої перспективи сприйматимуть інформацію, наскільки важливою і пов'язаною з життям стане вона для співрозмовника, чи зможе він оцінити її. Суспільне життя в освітній сфері поглиблює досвід, стимулює і збагачує уяву, формує відповідальність за точність, неповторність тверджень і думок.

«Неоднаковий рівень у досягненнях старших і молодших зумовлює навчання молоді, що, своєю чергою, стимулює передавання досвіду молодим і забезпечує його активний обмін та відтворення» [5].

Мережеве суспільство як нова соціальна форма у сфері освіти набуває глобального вигляду і відрізняється конкретними проявами, має істотні відмінності у своєму впливі на життя людей залежно від історії, культури і соціальних інститутів. Вимога раціонального навчання (перетворення інформації, отриманої в процесі освіти, у конкретні знання) стає рушійною силою нової економіки.

Якщо розглянути освітню діяльність людини через поняття навчальної практики як руху суб'єкта у штучно створеному просторі, в якому існують як елементи самої діяльності, так і умови організації рефлексії та самовизначення, то організація педагогічної діяльності передбачає розв'язання двох задач – організацію освітнього простору та організацію умов для індивідуальної рефлексії, змістом якої є траєкторія суб'єкта навчальної практики (особистісна освітня траєкторія).

Серед практик відкритої освіти дистанційне навчання є інструментом, який реалізує організацію освітнього простору значною мірою через «закриті» ресурси, а умови для самоспрямування у навчанні – через «відкриті» ресурси. Освітні практики сьогодення є підтвердженням необхідності створення спільнот в освіті для відтворення нової якості людини ХХІ ст.

О.О. Попов перспективу оформлення сучасних освітніх практик пов'язує з появою нового сенсу для інститутів дитинства та інститутів дорослішання, орієнтованих на варіативну, не пов'язану з жодною громадською стратою, з жодною конкретною професійною діяльністю норму дорослого життя (наприклад, перевага через соціальне визнання престижу виду діяльності) [7, с. 233].

Висновки. Наявність і зміни в інтерпретаціях поняття відкритої освіти свідчать про те, що визначальною тенденцією сучасного освітнього процесу повинна стати інтеграція, а не подальша диференціація різних способів цивілізаційного освоєння світу. Поняття відкритої освіти та її практик являють собою полемічний дискурс, який сприяє з'ясуванню проблем і завдань реформування і трансформації освітніх систем. Криза сучасної масової освіти зумовлена тим, що соціальний простір масової системи освіти не підтримується зовнішнім соціальним полем, що і призвело як до втрати зовнішньої мотивації суб'єктами освітньої діяльності, так і до зникнення соціокультурного прототипу системи статусних відношень. Практики систем дистанційного навчання в поєднанні з мережевими технологіями нададуть можливість суб'єкту освітньої діяльності не тільки збільшити обсяг знань, а й об'єднати їх з особистими якостями людини, її вмінням самостійно і раціонально розпорядитися ними: не тільки адаптуватися в існуючому суспільстві, а й реалізувати себе в ньому.

Використана література

1. *Бергсон, А.* Два источника морали и религии / Бергсон А. - М.: Канон, 1994. – 384 с.
2. *Биков, В.Ю.* Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / Биков В. Ю. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.
3. Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання / За ред. Тору Ійосі та М.С. Віджая Кумара, пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика. - К.: Наука, 2009. - 256 с.
4. *Дьюи, Д.* Школа и общество / Дьюи Джон; [пер. с англ. Г.А. Лучинского. Изд. 2-ое]. - М., 1924.
5. *Д'юї, Д.* Демократія і освіта / Д'юї Джон; [пер. з англ. І. Босак, М. Олійник, Г. Пехник]. - Львів: Літопис, 2003. - 294 с.
6. *Круть, П.П.* Відкрита освіта: плюралізм інтерпретацій / П. П. Круть // Мультиверсум. – К.: Український центр духовної культури. – 2004. – № 42. – С. 176-183.
7. *Попов, А.А.* Открытое образование: философия и технологии / Попов Александр Анатольевич. – М.:Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 256 с.
8. *Поппер, К.* Відкрите суспільство та його вороги: в 2-х т. – Т. I: У полоні Платонових чарів / Поппер Карл.; пер. с англ. Олександр Коваленко – К.: Основи, –1994. – 444 с.
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.
10. *Реале, Д.* Западная философия от истоков до наших дней: в 4-х т. - Том 4. От романтизма до наших дней / Д. Реале, Д. Антисери; перевод С. Мальцевой, научный редактор Ю.А. Кимелев – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. - 880 с.
11. *Романов, А.* Эрих Фромм о парадоксах свободы [Электронный ресурс]. - Режим доступа http://www.psihoterapevt.od.ua/articles/terapevticheskie/fromm_erich.html.
12. *Титаренко, О.* Методологічні підстави зміни змісту освіти / Олексій Титаренко // Політичний менеджмент. - 2009. - № 6. – С. 56-62.
13. *Фромм, Э.* Марксова концепция человека / Эрих Фромм; [перевод Э.М.Телятниковой] // Душа человека. - М.: «Республика», 1992. - С. 375-414.

Стаття надійшла до редакції 21. 01.2013 р.